

Razvoj turizma v Sloveniji - ali - kaj najdemo v fondu Komiteja za turizem in gostinstvo Vlade LRS

NATALIJA GLAŽAR

V Arhivu Republike Slovenije imamo trenutno za področje turizma po II. svetovni vojni tri fonde:

- Komite za turizem in gostinstvo pri Vladi LRS (1948-1951)
- Sekretariat IS za trgovino in turizem SRS (1962-1963)
- Republiški sekretariat za turizem SRS (1963-1965)

Predvsem prvi fond nedvomno daje prikaz razvoja turizma, ki je po II. svetovni vojni pričel s svojim razmahom tako v urbanistično-razvojnem smislu kot tudi v strokovno-izobraževalni smeri. V istem fondu z predpisi so tudi pričevanja o začetkih turizma pri nas. Pa poglejmo nekatere zanimivosti.

Slovenci so se že koncem 19. in v začetku 20. stoletja pričeli zavedati naravnih lepot dežele, zato so se tudi pojavljale organizacijske oblike za pospeševanje turizma. Slovensko planinsko društvo je bilo ustanovljeno že leta 1893 iz t.i. Piparske bratovščine.¹ Ključna slovenska organizacija pa je bila Deželna zveza za pospeševanje tujkega prometa na Kranjskem, ki je bila ustanovljena 24. 6. 1905² in se je naslonila na že ustanovljene odbore in društva "za pospeševanje tujkega prometa" na Bledu, v Bohinju in Postojni. Prva turistična društva pri nas so bila nemška: v Celju 1871, v Kranju 1875 (Verschönerungsverein in Krainburg), v Mariboru 1877 (Marburgerverschönerungsverein) ter prvo slovensko društvo v Postojni.³ Pravila o delovanju Društva za olepšanje postojnskega trga in v povzdigo dohajanja tujcev iz Postojne so ohranjena iz leta 1883 in so pisana dvojezično.⁴ V Evropi sta bili prvi turistični društvi ustanovljeni v Montreuxu 1851. leta ter v Ragazu v Švici 1871. leta.⁵

Prvi predsednik Pokrajinske zveze za tujski

promet na Kranjskem je bil Ubald pl. Trnkoczy, podpredsednik pa dr. Vinko Gregorič; eden od pobudnikov za njegovo ustanovitev je bil dr. Valentin Krisper. Ostali člani so bili: dr. Josip Tomišek, dr. Rudolf Marn (tajnik), Ivan Gärtner, dr. Vladimir Foerster, Štefan Lapajne (postojnski sreski poglavar), Jakob Peternel (hotelir), Gust. Pirc (ravnatelj gospodarskega društva), Ivan Sušnik (kanonik), Peter Grasselli (pokrajinski odbor-nik), Josip Prosenc (ravnatelj), Ivan Piber (župnik v Bohinjski Bistrici), prof. Franjo Orožen, dr. Rudolf Andrejka (sreski komisar v Postojni).

Svoje prostore je imela v dependansi hotela Loyd z vhodom z Miklošičeve ulice. V dveh letih je zveza ustanovila lokalne organizacije v Bohinjski Bistrici, Mojstrani, Kranjski Gori, Radovljici in Kamniku. Leta 1906 so izdali 4000 izvodov propagandne brušure. Kako je mogoče povzdigniti tujski promet, istega leta pa, kot poroča dr. Rudolf Andrejka, pripravili tudi "razstavo v Londonu s predstavitvijo dotedaj povsem nepozane Kranjske".⁶

K starejšim turističnim organizacijam spada tudi Zveza gostilničarskih zadrug v Ljubljani, ustanovljena leta 1908.⁷ Za oceno začetkov slovenskega turizma v evropskem prostoru so pomembni tudi podatki o ustanovitvi prvih hotelov: ob Blejskem jezeru so zgradili dva hotela leta 1871, v Postojni je bil leta 1874 zgrajen Grand hotel Adelsberger Hoff (lastnik švicarski državljani Franc Proglar),⁸ leta 1850 sta v Trstu omenjena Hotel de France in Principe Metternich⁹ v Ljubljani je bil leta 1905 odprt hotel Union. Za primerjavo v Parizu je bil prvi hotel leta 1850 - vendar je datiranje vedno subjektivno glede na opremo, ki naj bi jo imel hotelski objekt (opomba, N. Gl.).¹⁰

Na Slovenskem se najzgodnejši turistični objekti pojavljajo predvsem na področju zdraviliškega turizma. Na Bledu so leta 1853 zgradili novo kopališko zgradbo nad naravnimi vrelci. Tudi Portorož se je najprej uveljavil kot zdraviliško središče, saj je bila leta 1890 ustanovljena družba, ki je leta 1894 zgradila zdraviliško zgradbo za zdravljenje z morskimi kopelmi in

¹ AS: 278, fond Komite za turizem in gostinstvo Vlade LRS (nadalje KTG), šk. 8, ar.e. 253, Jožko Sattler: strukturni prispevek za Enciklopedijo Jugoslavije; šk. 4, ar.e. 67, Zgodovinski esej Turizem na področju predvojnih slovenskih dežel do državnega prevrata l. 1918.

² AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 256, dr. Rudolf Andrejka: Priloge straneca v Sloveniji i ustništvo, Ljubljana, 1926.

³ Olga Janša, Zgodovina turizma na Slovenskem, Turistični vestnik, 1968, št. 1-6.

⁴ Lipiv list, letnik 37, sept. 1905, jubilejna številka, Turistična zveza Slovenije 1905-1905.

⁵ AS: 33, Deželna vlada, Zbirka društvenih pravil, Vereins-kalster (201-400), Adelsberger Markverschönerungs...

⁶ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 258, Turizem v zgodovinski organizacijski luči.

⁷ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 256, dr. Rudolf Andrejka: isto.

⁸ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 258, Turizem v zgodovinski organizacijski luči.

⁹ 100 let turističnega društva Postojna, Ljubljana 1983.

¹⁰ A handbook for travelers in southern Germany, London, 1850 (original v privatni lasti, filokupije Notranjski muzej Postojna).

¹¹ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 252, J. Sattler: Turizem Slovenije v razvoju in izgradnji.

blatom. Hotel Palace kot eden takrat najimennitnejših hotelov na severnem Jadranu je bil zgrajen 1912. leta.¹¹

Zelo zgoden je tudi pojav jamskega turizma, saj je Postojnska jama dobila že leta 1872 železniški tir, dolg 2 km, ter leta 1884 električno osvetlitev jame. Osnovano je bilo društvo Antron, ki se je posvečalo raziskovanju kraškega podzemlja. S predstavitvijo so leta 1867 sodelovali na pariški razstavi, ter leta 1873 na dunajski mednarodni razstavi.¹²

V fondu zasledimo tudi podatke o državnih organizacijah, ki naj bi pospeševale turizem v 19. in v začetku 20. stoletja. Leta 1879 je bil ustanovljen Turistični komite v Gradcu za območje Slovenije ter izdana prva zakona o zdraviliščih z izvršilnimi predpisi: za Kranjsko leta 1897 in za Štajersko leta 1898.¹³ Na Dunaju se podobno društvo kot v Gradcu (Turistični komite v Gradcu se preimenuje v društvo) ustanovi leta 1882 - imenovalo se je Dunajsko društvo za interese mesta in turizma. Poznan je tudi podatek, da so se 13. aprila 1884 sestali v Gradcu odposlanci medtem že ustanovljenih turističnih organizacij ter že prej obstoječih zdraviliških uprav, prometnih ustanov, občin, političnih oblasti in trgovskega ministrstva.¹⁴ V vseh glavnih pokrajinskih mestih so bile ustanovljene deželne zvezne organizacije - za nas so zanimive v Celovcu, Gorici, Gradcu, Trstu in Ljubljani (1905). Za Hrvaško je pomembno, da je hilo v Zagrebu leta 1911 osnovano Društvo za promet strancev u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji ter vzporedno Društvo za uredjenje i poljepšanje Plitvičkih jezera i okolice.¹⁵

Jožko Sottler v svojem strokovnem prispevku omenja da "je leta 1908 Dunajska vlada pred parlamentom priznala pospeševanje turizma kot gospodarsko politično nalogo državne uprave". V Ministrstvu za javna dela je sledila ustanovitev posebnega turističnega oddelka ter v Ministrstvu za trgovino ustanovitev samostojnega oddelka za osebne tarife in turizem. Istočasno se je zagotovilo tudi prvi kredit v vrednosti 650.000 kron za popeševanje turizma¹⁶ ter leta 1913 poseben razpis šolskih oblasti, naj šole dajo primeren poudarek tudi turizmu.

Turizem v obdobju med vojnami doseže razmah, za katerega Jožko Sottler ugotavlja, da "ni bil dosežen tudi še 5 let po II. svetovni vojni". Dravska banovina je dosegla vrhunec v turističnem prometu leta 1938 z 214.073 turisti (leta

1928 le 34.195 turisti¹⁷) ter z 1.136.022 nočitvami. Po izračunu tedanjih ekonomistov je znašal dohodek iz aktivnega turizma od leta 1930 dalje okoli 100 milijonov din na leto, iz pasivnega turizma (v korist tujine) pa okoli 50 milijonov din na leto.¹⁸

V letih 1919-22 je s turizmom upravljal Jugoslovanski generalni komisariat za tujski promet in turizmo v Ljubljani. Pri Ministrstvu za trgovino in industrijo v Beogradu pa je bil 20. marca 1921 ustanovljen Odsek za pospeševanje tujskega prometa. Slovenija je dobila tak organ istega leta z ustanovitvijo Turističnega referata v Oddelku za trgovino, obrt in industrijo. Leta 1936 se kaže razvoj v tem, da dobi Dravska banovina svoj turistični svet, priznana t.i. turistična mesta in mestne turistične odbore oz. krajevne turistične odbore (na podeželju).¹⁹

Eden najpomembnejših zakonskih ukrepov med vojnami je zakonska uredba o pospeševanju turizma iz leta 1936, nezanemarljiv pa je tudi obrtni zakon iz leta 1931 s pomembnimi poglavji o turizmu ter zakon in pravilnik o davčnih in taksnih ugodnostih za hotelsko obrt ter pravilnik o potniških pisarnah.²⁰

Statistiko turističnega prometa so pričeli voditi leta 1928, druga je bila izvedena leta 1937.²¹

Pred začetkom II. svetovne vojne beleži turistična statistika 200.000 obiskovalcev na leto, v razmerju 3:1 med domačimi in tujimi gosti. Med tujimi gosti srečamo Avstrijce, Madžare, Čehoslovake in Nemce. Zakonska osnova iz leta 1936 je urejala tudi finančno dotiranje iz javnih sredstev za razvoj turizma - zadnja leta po 800.000 din iz hanovinskega proračuna.²²

Ob tem ne smem pozabiti na razne ukrepe, ki naj bi v splošnem prispevali k ugledu turistične dežele:

- "ukrepi glede omejitve pijančevanja" (20. 2. 1940, Uprava Dravske banovine, II. št. 7456/1)
- "razpis za smoterno sodelovanje celokupne javnosti pri pospeševanju tujskega prometa" (3. 7. 1936, Uprava Dravske banovine, VIII, št. 3702/1)
- navodilo vsem strokovnim šolam za poudarek na "važnosti čiste slovenščine v krajih Dravske banovine, ki so važni za tujski promet" (10. 10. 1939, Uprava Dravske banovine, VIII, št. 6208/2).²³

¹¹ Olga Janša, isto.

¹² Ljubljane in kraji ob Pivki, Postojna, 1985.

¹³ AS: 278, fond KTG, šk. 4, ar.e. 67, Zgodovinski esej Turizem na področju predvojnih slovenskih dežel in državne preprave I. 1918.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 67, Naš turizem Hypertrophia turistica, Zagreb, 1938.

¹⁶ AS: 278, fond KTG, šk. 7, ar.e. 221, Izpitna vprašanja za ravnatelje.

¹⁷ AS: 278, fond KTG, šk. 4, ar.e. 67, Zgodovinski esej: isto.

¹⁸ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 252, J. Sottler Turizem Slovenije v razvoju in izgradnji.

¹⁹ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 253, J. Sottler: strokovni prispevek za Enciklopedijo Jugoslavije.

²⁰ AS: 278, fond KTG, šk. 7, ar.e. 221, Izpitna vprašanja za ravnatelje.

²¹ Prav tam.

²² AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 253, J. Sottler: strokovni prispevek za Enciklopedijo Jugoslavije.

²³ AS: 278, fond KTG, šk. 7, ar.e. 216.

Notranjost prve pisarne Deželne zveze za pospeševanje tujkega prometa na Kranjskem v depandansi hotela Lloyd v Ljubljani leta 1907

Pomembni so tudi podatki o pojavu turističnih brošur in časopisov. Prvi strokovni časopis za gostinske zadeve in turistiko je prišel izhajati že 1908. leta - *Promet in gostilna*, pomembna pa je tudi brošura Fr. Gärtnerja - Gorazda iz prvih let 20. stoletja o Ljubljanskem gradu in prometu s tuji.²⁴

Zasledimo lahko tudi prve podatke o zračnem prometu v prvi polovici 20. stoletja. Družba Aeroput je bila ustanovljena leta 1927, njena naloga pa je bila pospeševanje zračnega prometa. Prvo zračno progo je društvo aktiviralo leta 1928: Zagreb - Beograd, kasneje pa tudi druge proge: Beograd - Sarajevo - Dubrovnik, Beograd - Skopje, Ljubljana - Sušak - Zagreb, eno leto tudi Ljubljana - Celovec. Leta 1935 so dobili priključek na evropsko celinsko progo Fleche - d'Orient: Pariz - Beograd - Bukarešta - Carigrad; zračno zvezo z Dunajem pa leta 1937, ki je bila leta 1938 podaljšana preko Brna do Prage.²⁵

Povojna prizadevanja na turističnem področju so bila usmerjena v postavitev strokovnega izobraževalnega sistema ter v urbanistično izgradnjo novih središč kot tudi v strokovno-teoretične opredelitve turizma kot gospodarske panoge in enciklopedičnega prikaza njenega razvoja.

Organizacijski pristop po vojni se kaže najprej v pripravi regionalnih turističnih konferenc leta 1947 ter 1948,²⁶ katerih osrednja tematika so bili "problemi ljudskega turizma in gostinstva", organizacija množičnega turizma, vzpostavitev posebnih popustov za prosvetne delavce, člane sindikata ter vojne invalide. Vidni pa so tudi začetki mladinskega turizma (mladinske kolonije, počitniški domovi, taborjenja).²⁷ Regionalne konference so imele svoja posvetovanja v Celju 23. 2. 1948, Mariboru 19. 11. 1948, Postojni 3. 12. 1948 ter Rogaški Slatini 26. 11. 1948.²⁸

Konference v letu 1950 so bile posvečene tudi turističnim srednjim šolam, odvijale pa so se od 18.-22. avgusta 1950 v Ljubljani, Dobrni in Rogaški Slatini.²⁹

Študijski pristop k turističnemu razvoju je opazen tudi v pripravi Zbornika Slovensko Primorje v luči turizma, ki je zajel več strokovnih sodelavcev in je nastajal v letih 1950-1953: dr. Valter Bohine (NUK), dr. Arnošt Brilej (pisatelj), prof. Franc Planina (NUK), Mirko Krivačič

²⁴ AS: 278, fond KTG, šk. 4, ar.e. 67, Zgodovinski esej: isto.

²⁵ Prav tam.

²⁶ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 268, Sklepi zvezne turistične konference 16.-27. 11. 1947.

²⁷ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 271.

²⁸ AS: 278, fond KTG, šk. 7, ar.e. 214, 212, 215, in šk. 8, ar.e. 271.

²⁹ AS: 278, fond KTG, šk. 4, ar.e. 112.

Odbor Zveze za tujski promet v Sloveniji leta 1925
(sedijo od leve: dr. Šter, Kavčič, dr. Marn, Schrey, Kenda, dr. Andrejka;
stojijo od leve: Vidic, Pintar, dr. Senjor, Rihtaršič, dr. Šubie, dr. Tičar)

(referent za propagando), Jožko Sottler (Komite za turizem in gostinstvo LRS), Egon Pretnar (direktor Kraške jame Postojna), prof. Svetozar Ilčič.³⁰ Pri tem sta sodelovali tudi Fizkulturna zveza Slovenije in Planinska zveza Slovenije.

Za mesto Ljubljana je pomembna priprava Turistično prometnega zemljevida mesta Ljubljana iz leta 1953.³¹ Avtorji te propagandne publikacije so: V. Bohine, Fr. Planina in J. Sottler. Poleg pregledne karte daje tudi osnovne podatke o hotelih in restavracijah ter njihovih kapacitetah, prevoznih sredstvih do Ljubljane: vozni redi vlakov, zračnega prometa, cestne povezave. Sledijo opisi izletov v okolico, opisi posebnosti slovenske kuhinje ter možnosti za kulturno in športno razvedrilo.

V fondu najdemo tudi poskuse turistične prezentacije Slovenije na filmskem traku. Tako v gradivu Komiteja za turizem in gostinstvo lahko vidimo dogovore za izdelavo propagandnega filma Slovenija ter dokumentarnega filma Kam?. Prav tako zasledimo dogovore za dokumentarni film Lepote podzemlja (Kraške jame Slovenije,

Postojna).³²

Da pa je promocija pomembna zadeva, dokazuje že leta 1955 organizirana razstava plakatov na Gospodarskem razstavišču - 26. 4. 1955,³³ pa tudi prizadevanja za organizacijo centralne recepcije za mesto Ljubljana - v organizaciji Mestnega turističnega urada Ljubljana.³⁴

Če primerjamo prvotne opise s kasnejšo organiziranostjo Turistične zveze Slovenije v 70. letih, vidimo, kakšen razmah je dosegla mreža turističnih društev po Sloveniji. V letih 1973-1976 je bilo v Sloveniji 17 regionalnih turističnih zvez, ki so imele v svoji sestavi 223 turističnih društev.³⁵

Posamezni, vendar pomembni podatki v fondu, nedvomno dokazujejo pomembnost razvoja turizma, ne samo v gospodarskem pogledu, temveč tudi v pogledu kulturnega razvoja mest in celotne dežele.

³² AS: 278, fond KTG, šk. 6, ar.e. 191.

³³ AS: 278, fond KTG, šk. 4, ar.e. 82, članek Vladimir Mušič; Poleničev zapis.

³⁴ AS: 278, fond KTG, šk. 6, ar.e. 194.

³⁵ Poročilo turistične zveze Slovenije za poslovno dobo 1973-1976, Ljubljana 1977.

³⁰ AS: 278, fond KTG, šk. 3, ar.e. 61 in šk. 5, ar.e. 156.

³¹ AS: 278, fond KTG, šk. 8, ar.e. 263.